

CSONKARÉTI KÁROLY
ADALÉK MAGYARORSZÁG NÉMET MEGSZÁLLÁSÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ
Újvidék, 1944. március 19.

1944. március 19-én német katonaság szállta meg Magyarországot. E napról Tóth Sándor a következőket írja: „Csupán néhány katonafegyver dördült el a határokon az ország függetlenségének védelmében...”¹

Kun József megjelöli a helyet, ahol a honvédség ellenállt. „Német közlés szerint egyedül az újvidéki helyőrséget kellett lefegyverezni, mivel az nem kapott idejében utasítást a megszálló német csapatok megjelenése esetére.”² Ugyanígy Ránki György: „Az újvidéki garnizon kisebb ellenállásától és néhány elszórt lövöldözéstől eltekintve, minden simán ment”.³

Mi van e szűkszavú jelentés, egyetlen mondatba tömörített közlés mögött? Újvidéket egy vasúti híd kötötte össze a Duna jobb partján fekvő Péterváradal, amely német megszállás alatt állt. A határ a híd közepén húzódott; ennek megfelelően egyik oldalon németek, a másikon magyar határvédszerek adták a hídőrséget. A német—magyar szövetségi-baráti viszony következtében naponta közös riadógyakorlatokat tartottak és kicserélték az új jelszót, jelhangot. Természetes, hogy pontosan ismerték mindkét részről az örök felállítási helyet is.

A német tisztek — szabályos úti okmánnyal — gyakran jöttek át Újvidékre. Ezenkívül, már magyar területen, a bal parton állomásozott egy német század, amely a léggömbzárát kezelte és őrizte. (A léggömbzár drótkötélre rögzített, a magasba eresztett ballonokból állt. Célja a híd elleni légítámadás meggátolása volt: azon bonyolódott a Balkánra és onnan vissza minden anyag- és személyszállítás. A vasúti hídnek nagy stratégiai fontossága volt.) A magyar területről Péterváradra visszatérő németek kiléptetése úgy történt, hogy a határvédszerek zászlóalj parancsnoka által aláírt kilépési engedélyt a német tiszt bemutatta a hídőrség parancsnokának, aki elkísértette őt a híd közepéig s ott szabályszerűen átadta a német hídőrségnek.

Március 19-én a hídőrséget a 16. honvéd határvédszerek zászlóalj kerékpáros százada — 103 fő — adta. Felállítási helye: a hídfőn a sín pár oldalán 1 állványos golyószóró; a híd közepén, valamint a töltés mellett 1—1 géppisztolyos űr; a part mentén a Dunára nézve két beásott golyószóró. A készenléti és pihenőben levő legénység a vágányok mellett, a hídlejáró közelében álló hajdani vasúti épületben tartózkodott. Ugyanitt, az emeleti részen volt a hídőrség parancsnokának irodája, amelyhez külső lépcső vezetett. A hídőrség parancsnoka ezen a napon Lonkay László hadnagy volt. A következőkben az események szűkszavú leírását adó, március 20-án kelt századparancsnoki jelentést idézzük.⁴

1 Tóth Sándor: Magyar katonák a hitleri fasizmus ellen. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban — HK) 1957. 1—2. sz., 104. o.

2 Kun József: Magyarország német katonai megszállásának előkészítése és lefolyása. 1943 szeptember—1944 március. HK 1963. 1—2. sz., 75. o.

3 Ránki György: 1944. március 19. Budapest, 1978. 129. o.

4 Jelentés a hídőrség megtámadásáról, Lonkay László birtokában. Fotókópiája a Hadtörténelmi Levéltárban. A jelentés szövegéből kihagyott rész:

„M. KIR. 16. HONVED HATÁRVÉDSZEREK ZÁSzlóALJ KERÉKPÁROS SZÁZAD 79. szám. A hídőrség megtámadásáról jelent. A zászlóalj parancsnokságnak. Újvidék. Újvidék 1944. évi március hó 20-án. Újvidéken a német vasúti híd őrzésére f. hó 18-án 14 h-kor szolgálatba lépő hídőrségnek f. hó 19-én 4 h-kor történt megtámadásáról a szolgálatban lévők előadásai alapján a következőket jelentem.” Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban — HL). Ellenállási gyűjtemény. M/368. sz. irat.

„F. hó 19-én 4 h-kor a német véderő egyik hadnagya szabályos úti okmány alapján fenti őrség parancsnokától, Lonkay László hadnagytól horvát területre a hídon való átkelését kérte. Nevezett őrpapancsnok a német tisztet Reményvári József szakaszvezetővel kísértette át a német őrségig. Említettek azonban a hid lejárójánál felállított 1. számú őrszemünk előtt [az egyik beásott golyószóró] megálltak a német tiszt cigarettakinálására. Ekkor Reményvári szkv. mintegy 20—30 méterről német katonaság közeledését észlelte [magyar területen, a Dunával párhuzamosan jöttek; a léggömbzár felől]. Azonnal felszólította őket a hátrálásra, melynek azok látszólag eleget is tettek, ugyanakkor azonban a fentiekben említett német tiszt géppisztolyának rászegezésével Reményvári szkv.-t megadásra szólította fel. A szkv. ennek nem tett eleget, hanem az őrség fegyverbe szólítására az őrpépület irányába futásnak eredt. Ugyanakkor az 1. számú őrünket a német katonák lefegyverezték. [Ez úgy történt, hogy Reményvári félreütötte a rászegezett géppisztolyt és nagy erővel mellbe lökte a német hadnagyot, aki ráesett a beásott golyószóróra s azt valóban sikerült megadásra bírnia.] Reményvári szkv. »Fegyverbe!« kiáltására a német tiszt [még esése közben] géppisztolyából egy sorozatot utána lőtt és abból egy lövedék a szkv.-t bal vállán megsebesítette. Reményvári szkv. ekkor az őrpépület tiszt szobájáig még fel tudott vánszorogni, de ott a lövés zajára kifelé tartó Lonkay hdgy. előtt elesett, aki őt ágyra fektette, majd midőn ismét kifelé indult, egy másik német hadnagy ugyancsak úti okmány alapján való átbocsátási kérésével útját állta. [Hát nem látja, hogy mi történt? Megtámadták az őrséget! — kiáltotta Lonkay.] Lonkay hdgy. őt félrelökve eljutott az ajtóig, amidőn a német tiszt pisztolyát akarta elvenni. Ez nem sikerült, [Lonkay leütötte] az őrpapancsnok kijutott, a még az őrházban levő legénysége felett nem rendelkezett már, mivel a németek időközben papancsnokuk említett sorozattüzére mintegy 20 méterről az őrpépület és környékére 20—25 géppisztolyból igen erős tüzet zúdítottak. [Azok a léggömbzárások voltak, akiket Reményvári szólított fel először hátrálásra, de természetesen előreszökelltek és zárótüzet adtak az épületre, hogy onnan senki se tudjon kijönni.] Lonkay hdgy. erre a még le nem fegyverzett őrségnek tüzpapancsot adott, küldöncét pedig jelentéstételre a zászlóalj-laktanyába küldte. A felállított 2. számú őr, Sörös István honv. géppisztolyából [helyesen: golyószórójából] egy sorozatot tudott a támadókra tüzelni, a mindenünnen előtörő németek azonban a többi őr után őt is lefegyverezték. [A lövésekre a hídon is megindult a támadás. A jelentés nem említi, de az itt felállított golyószórók ezekre a hídon rohamozó németekre tüzeltek s közülük többet megsebesítettek vagy megöltek. Lonkay hdgy. szintén kilötte pisztolyából az egész tárat. Söröstől heves kézitusában vették el fegyverét.] Az őrpapancsnok pisztolyát felszólításukra nem adta át és azt egy német százados Lonkay hdgy. azon ígéretére, hogy nem fogja már használni, nála meg is hagyta. [Lonkay ezt azért ígérhette meg, mert már nem volt több töltenye.] A tüzharc beszüntetésével megállapítást nyert, hogy a »Riadó!« parancsra az őrszobából kilépő Marancsik Pál honv. alsó testén súlyosan megsebesült, valamint egyik honvéd könnyebben sérült. Reményvári szkv. és Marancsik honv. — aki később belehalt sérülésébe — bekötözése után Lonkay hdgy. a sebesülteket az őrség tagjaival a hadikórházba vitette, míg őt négy honvéddel együtt a német katonák a Habagh-házba kísérték, ahonnan mintegy két óra múlva szabadon engedték. [A Habagh-ház az újvidéki Volksbund székháza volt, amelynek színháztermében gyűjtötték össze a letartóztatott honvéd-, rendőr- és csendőrtiszteket, függetlenül attól, hogy fejtettek-e ki ellenállást vagy sem.] Innen visszatért az

őrépülethez, ahol a németek a fegyverzet és lőszer kivételével az őrség felszerelését és kerékpárjait az egyébként már külön megállapított hiányokkal neki visszaadták és azt Lonkay hdgy. az őrség tagjaival a laktanyába vitette. Kakasi fhdgy. s.k., szd. pk.⁵

Az elesett vagy megsebesült németek számáról nincs adatunk, ami az adott helyzetben érthető. Figyelembe veendő, hogy az idézett jelentés március 20-án kelt, amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy a hídőrség ellenállása a magyar katonai vezetés „tervén kívül” történt s ezért a semmiképpen el nem tussolható tények száraz előadására szorítkozik. Nem tér ki a németeknek okozott veszteség felbecsülésére sem, s azt sem említi, hogy a hídőrség hány tagja milyen hatásokkal használta fegyverét. Mindenesetre Lonkay László, visszaemlékezve, a németek hasznosságát legkevesebb 25—30 sebesültben állapította meg.

Még a hídőrség megtámadása előtt, 3 óra 30 perckor, a honvéd folyami erők 1. őrnaszádosztályához beosztott, s a bal parton kikötött SOPRON őrnaszád járódeszkáján néhány német katona jelent meg. A fedélzeti őr „Állj!” kiáltásával mit sem törődve, „Kamerad” megszólítással közeledtek feléje. A fedélzeti őr, az őrutasítás megszegésével, a cigarettát kínálgató németeket felengedte a hajóra. A németek a folyamórt hangtalanul lefegyverezték. Ezután egy szakasznyi német katona rohant fel az őrnaszádra.

„A személyzetet rendfokozatra való tekintet nélkül erőszakosan kirángatták ágyaikból, feltuszkolták a fedélzetre, s mindenkit — az ellenállókat géppisztollyal fenyegetve — lefegyvereztek. Kevéssel ezután a partra vezényeltek bennünket; minimális személyes holminkat vihettük csak magunkkal. Az volt a meggyőződésünk, hogy internálni fognak...” — írta visszaemlékezésében Riedl László főhajónagy, első tiszt, a távol levő parancsnok helyettese.⁶

A személyzetet a parton sorakoztatták s ott álltak órákon keresztül géppisztolyos németek őrizete alatt. A támadók átkutatták az őrnaszádot és onnan a következő kincstári tuajdonban levő felszerelési anyagot és fegyvereket vitték el: 3 db 31 M szurony, 8 db 37 M pisztoly, 8 db pisztolytáska, 8 db 37 M tölténytár, 56 db 37 M pisztolytöltény, 3 db derékszij, 8 db kettős tölténytáska. Az eltűnt anyagokról szóló jelentésben a fegyverek azonossági száma is fel van tüntetve.⁷

Az akció idejére — ellenállástól tartva — a Pétervárad alatti légvédelmi ágyúk csöveit az őrnaszádra irányították.

Az Újvidéket lerohanó Wehrmacht-egységek ezután megszállták a kijelölt objektumokat. A tiszteket — sokat közülük az ágyból húztak ki s még azt sem engedték meg nekik, hogy felöltözzenek — a már említett Habagh-házba szállították. A legénységet lefegyverezve körleteikben internálták. A laktanyák, lőszerraktárak stb. elé a megszállók őrséget vezényeltek.

E váratlan támadás során a Wehrmacht behatolt a városban levő folyami erők Folyamzárezred-parancsnokságára is. Az ezredparancsnoknak, Trunkwalter Ödön vezérkapitánynak (vezérőrnagy) még volt ideje letartóztatása előtt telefonálni az ugyancsak a városban lakó Nagy Ernő törzskapitánynak (alezredes),

5 A szögletes zárójelben lévő szövegrészek Lonkay László szóbeli magyarázatai.

6 Riedl László visszaemlékezése. HL Horthy-kori csapatanyagok. 44. doboz.

7 HL uo. Riedl László főhajónagy jelentése. A szövegből kihagyott rész: „M. kir. Honvéd Őrnaszádezred »Sopron« őrnaszád. 100/1 k-1944. szám. Eltűnt anyagokról jelentés a m. kir. honvéd állomásparancsnokságnak. *Újvidék. Újvidék, 1944. március hó 20-án.* Jelentem, hogy f. hó 19-én a »Sopron« őrnaszádról, a hajónak német katonák által történt megszállásakor a következő kincstári és magán anyagok tűntek el... II. 1 drb. »Marschall« baby pisztoly táskával. 1 drb. DOXA zsebbóra. 1 drb. pénztárca kb. 80 pengővel és sok Honvéd cigaretta. A német századparancsnok által elrendelt motozás alkalmával előkerült: 1 drb. zsebbóra, 2 drb. tojás, 50 drb. cigaretta, 1 pár kesztyű. Parancsnok szabadságon. Helyette...”

a II. Folyamzárászlóalj parancsnokának. Tájékoztatta az eseményekről és megparancsolta, hogy riadóztassa egységét és a laktanyájába ne engedje be a németeket.

Nagy Ernő telefonon azonnali laktanyavédelmi riadót rendelt el és parancsot adott a laktanyaügyeletes tisztnak — Rainer Róbert zászlósnak —, hogy küldjön motoros járőröket a városban lakó tisztekért és tiszthelyettesekért. Ezután Nagy Ernő, személyi használatú gépkocsiján, maga is besietett a laktanyába.

Miután a tisztek és tiszthelyettesek beérkeztek a Duna mentén fekvő, ún. Kamenicai régi tengerészlaktanyába, a zászlóaljparancsnok vázolta helyzetüket. A laktanya a városban kívül volt, a megszállók még nem értek oda, így maradt idejük a lövegek, nehézfegyverek tüzelőállásba helyezése. A legénység beásta magát, a mesterlövészek — akiket az esetleges partizántámadás elhárítására képeztek ki — elfoglalták magaslati helyüket. A laktanyavédelmi riadó végrehajtása azért ment gyorsan, mert a korábbi — partizántámadást elhárító — gyakorlataik során kidolgozták a laktanyavédelmi rendszert, a nehézfegyvereknek kiépített állásaik voltak.

A zászlóalj tűzkészültségben várakozott. Létszáma, fegyverzete, szervezete — s nem utolsósorban az a tény, hogy a németek támadása már nem érhetne váratlanul — feltétlenül esélyt biztosított sikeres ellenálláshoz. (Létszám: 310 fő. Szervezeti tagozódás: zászlóaljparancsnokság, törzs. Zászlóaljközvetlenek: Gazdasági hivatal, Hajós szakasz, amelybe 4 aknász motorcsonak [AM], 2 tanyahajó, 2 személyi motorcsonak, 2 rohamcsonak, ladikok és dereglyék tartoztak; Kerékpáros [megfigyelő] szakasz és híradós szakasz. A nehézfegyver század egy ütegre és a nehézfegyver szakaszra, az aknász század „É” [érintő], „M” [megfigyelt] és „S” [sodor] akna szakaszokra tagozódott. Fegyverzet: az üteg 2 db 8 cm-es 18 M tábori ágyúból állt. A zászlóalj rendelkezett még 4 db 7/34 M géppuskával, 4 db 34/37 M ikergéppuskával, 2 db golyószórával, valamint a létszámnak megfelelő kézi fegyverekkel [géppisztoly, karabély, pisztoly].)⁸

Megjegyezzük, hogy a létszám és fegyverzet békehadrend szerinti békelétszám, mert a folyami erők mozgósítására csak egy hónap múlva került sor, miután az angolszászok megkezdték a Duna elaknásítását.

A zászlóalj elleni támadás a laktanyától kb. 300 méterre álló, ún. Kraxnerfele volt vendéglőépületben elhelyezett egységet érte. A németek, polgári ruhás, karszalagos, géppisztolyokkal felfegyverzett volksbundistákkal, körülvették az épületet és fegyvereik kiadására szólították fel a folyamőröket. Ványi Ferenc főtörzshajómester távbeszélőn utasítást kért a laktanyából. Szigethy Zoltán kapitány (százados), zászlóaljparancsnok-helyettes parancsa alapján a fegyverek kiadását megtagadták. Ezután a körletükbe erőszakkal behatoló fegyvereseket heves kézitusában lefegyverezték, karszalagjaikat elvették. Néhányat elfogtak, a többség elmenekült.

A megszálló erők parancsnoka ekkor telefonon felszólította Nagy Ernő törzskapitányt, hogy ne tanúsítson ellenállást, mert az céltalan. Közölte vele, hogy Újvidéken már minden magyar fegyveres erő megadta magát, egyedül maradtak. Szolgáltassa ki a zászlóalj fegyvereit, lőszerét.

A zászlóaljparancsnok válaszában kijelentette, hogy amíg feletteseitől más parancsot nem kap, fegyverrel szegül ellen minden lefegyverzési és behatolási kísérletnek.

⁸ HL Horthy-kori csapatanyagok. 44. doboz, 59. melléklet. A folyamzárezred szervezési és állománytáblázata.

A németek a laktanyától 1000—1500 méterre húzódó vasúti töltés mögött nehézfegyvereket vittek tüzelőállásba s felszólították a zászlóaljbat, hogy tegye le a fegyvert.

A parancsnok összehívta tisztjeit. Ismertette velük, hogy egyedül állnak szemben a támadókkal. A budapesti parancsnoksággal nincs összeköttetés és segítségre nincs kilátás.⁹ Feltette a kérdést, mit tegyenek. Szigethy Zoltán és Eperjesy Sándor kapitány, századparancsnok (aknász század) egyhangúan kijelentették, hogy vállalják a harcot. Eperjesy hozzáfűzte, hogy mint esküjéhez hű honvédtiszt, nem hajlandó letenni fegyverét, mert nem óhajt a lengyel tisztek sorsára jutni. A többi tiszt egyetértett Eperjesyvel. Ezután Nagy Ernő ismét közölte a németekkel, hogy ha közelednek vagy tüzelnek, lövetni fog.

Az idegőrlő várakozás perceiből órák lettek. A németek nem közeledtek, csupán néhány elszórt lövés pattant. Időnként egy Stuka vágott a laktanyára, megfélemlítő szándékú zuhanórepülésben. E pszichológiai hadviselést azonban egyéb nem követte.

Délután 16 órakor a németek lefújták a harckészültséget és elvonultak.¹⁰

Kétségtelen, hogy a megszállás tényén, a „Margarethe terv” „Trójai faló” akciójának végrehajtásán ez a 12 órás ellenállás, valamint a határvadászokból álló hídőrség tűzharca mit sem változtatott. Jelentősége mégsem lebecsülendő, mert következtethetünk belőle — egy ellenállásra kiadott parancs esetén — a honvédség várható magatartására. Újvidéken megkaptuk a honvéd tisztikar, tiszthelyettesek és legénység keresztmetszetét. A folyamzárászászlóaljnak tábornok adott parancsot a laktanyavédelemre (törzsével együtt vitték a Habagházba), amelyet egy alezredes hajtott végre tisztjeivel (századostól zászlósig). Hivatásos tiszthelyettes fegyverezte le s verte meg a támadókat legénysége élén. A határvadász hadnagy öntevékenyen, felelősséggel adta ki a tűzparancsot azok ellen, akiket személyesen ismert, akikkel együtt gyakorlatozott. De mindez a személyes kapcsolat nem befolyásolta abban a pillanatban, amikor el akarták venni fegyverét, s minden fontolgtatás nélkül betartotta az őrutasítás előírásait, az általános érvényű szabályzatokat. S ugyanezt tette szakaszvezetője és az őrlegénység minden tagja.

Ezért ugyanarra a következtetésre jutunk, amelyre Tóth Sándor „... a riadóztatott honi alakulatok meggyőződésből készek voltak harcba lépni a hitleristák ellen... A tisztikar szintén vállalta az ellenállást, ... s nem okozott gondot a szövetségi hűség kérdése.”¹¹ Ugyanez Kun József véleménye is. Az újvidékiek nem kaptak ellenállást tiltó parancsot, tehát magától értetődött számukra, hogy szembe kell szegülniük a behatolással, a lefegyverzési kísérlettel, pedig nem harcos antifasiszták, hanem köteleességteljesítő honvédek voltak. Mindez a honvédség fegyelmének megítélése szempontjából fontos tényező s revidálhatja az akkori tisztikarról alkotott véleményt is. Más kérdés, hogy egy általános ellenállás milyen sikerrel járt s meddig tartott volna, de vannak szakemberek, akik szerint a harc nem lett volna kilátástalan.¹²

Figyelemre méltó a németek elbizonytalanodása, amikor határozottsággal és erővel találkoztak, pedig a magyar katonasággal való bánásmódot illetően egy március 11-én kelt német vezérkari utasítás szerint: minden, a hadműveleteket

⁹ Kis hatósugarú R/3 rádiójukkal nem tudtak kapcsolatot létesíteni.

¹⁰ HL Szigethy Zoltán százados nyilatkozata. Budapest, 12. honv. kieg. pság. ig. biz. 245/ig. biz. — 1945. szám alatt.; Nagy Ernő, Eperjesy Sándor, Tóth Antal visszaemlékezése.

¹¹ Tóth S.: i. m. 104. o.

¹² Ránki Gy.: i. m. 109., 127. o. A magyar határokon belül álló 14 magyar hadosztály számbelleg mindenképpen felülmulta a jórészt tancsapatokból, kiképzés vagy feltöltés alatt álló egységekből verbuválódott német megszálló erőket.

folytató német hadsereg elleni magyar ellenállást valamennyi fegyver igénybevételével, könyörtelenül le kell törni. Az ellenálló egységek vezetőit a harcok folyamán agyon kell lőni, a többi katonát pedig foglyul kell ejteni.¹³ Ezt a parancsot ilyen módon nem hajtották végre Újvidéken. S nem azért maradt el a „könyörtelenség”, mert Hitler március 19-én hajnalban — Horthy Klessheimből való távozása után — enyhített a honvédséggel szemben követendő magatartáson. Az új utasítás értelmében a magyar katonaságot egyelőre csak körleteikbe kellett összpontosítani, de nem kellett őket lefegyverezni.¹⁴ Ezt az utasítást azonban az újvidéki támadást végrehajtó egység akkor még nem kaphatta meg. Ha megkapták volna, nem került volna sor a hídon tűzharcra, nem fegyverezték volna le a SOPRON őrnaszádot, nem tartóztatták volna le a tiszteket s nem követelték volna a folyamzárászlóaljtól fegyvereik kiszolgáltatását. Ez az utasítás a déli órák után érkezhettek Újvidékre, mert csak ezután engedték el a Habagh-házból a tiszteket, s csak 16 óra körül vonultak el a folyamzárászlóalj laktanyája elől. Hogy addig miért nem rohanták meg a Kamenicai tengerészlaktanyát, miért nem lőtték agyon Lonkayt, nem tudjuk. Csak arra következtethetünk, hogy nem voltak biztosak a dolgukban, tartottak tőle, hogy erélyesebb fellépésük esetén a magyar legénység — tisztikara nélkül is, mert csak a folyamzárászlóaljnak maradt meg a tisztikara — a fegyverraktárak elé állított német őrséget megrohanva, teljes létszámban elkeseredett harcot kezd ellenük.

Mindebből azonban semmi sem lett. S hogy az országban a honvédség — Újvidék kivételével — úgyszólván tétlenül szenvedte végig körleteibe való bezáratását, majd később a kilátástalan háborúban a németek oldalán történt elvéreztetését, azért az ország legfelsőbb katonai és politikai vezetői a felelősek.

¹³ *Ránki Gy.*: 1. m. 107. o.

¹⁴ *Uo.* 123. o.